

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI
CSÁSZÁR ELEMÉR

HARMINCHARMADIK ÉVFOLYAM

BUDAPEST
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
1923

TARTALOM.

TANULMÁNYOK, ÉRTEKEZÉSEK.

	Lap
<i>Császár Elemér</i> : A negyvenes évek kritikai munkássága. I. és II. közl.....	34, 157
<i>Horváth Cyrill</i> : A Krisztina-legenda.....	1, 129
<i>Thienemann Tivadár</i> : XVI. és XVII. századi irodalmunk német eredetű művei. II. és III. közl.	22, 143

ADATTÁR.

Az Apiarius budapesti kivonata. <i>Holik Flóristól</i>	95
Arany János levele Emödy Dánielhez. <i>Harsányi Istvántól</i>	100
Arany János széljegyzeteiből. <i>Debreczeni Ferenctől</i>	82
Báróti Sándor három levele báró Vay Miklóshoz. Közli: <i>Harsányi István</i>	92
Bessenyei György Debretzennek siralma c. eddig kiadatlan poemája. Közli: <i>Harsányi István</i>	54
Az Érdy-kódex egy helyéről. <i>Holik Flóristól</i>	184
Egy új Gyöngyösi-kódex. <i>Kocsis Lénárdtól</i>	101
Kazinczy Ferenc három levele báró Vay Miklóshoz. Közli: <i>Harsányi István</i>	181
Ismeretlen kuruc-kori versek. <i>Badics Ferenctől</i>	187
A Nagyidai Czigányok-hoz. <i>Debreczeni Ferenctől</i>	105
Salamon és Markalf tárgyköréhez. <i>Holik Flóristól</i>	185
Szentgyörgyi József levele Kazinczyhoz. <i>Gulyás Józseftől</i>	104
Tompa Fekete könyvéhez. <i>Gulyás Józseftől</i>	100

KÖNYVISMERTETÉSEK.

Alszeghy Zsolt: A XIX. század magyar irodalma. <i>Bánhegyi Jóbtól</i> ..	110
Csahihen Károly: Szépirodalmi kritikásaink. <i>Császár Elemértől</i>	117
Csokonai Vitéz Mihály összes művei: <i>Császár Elemértől</i>	199

	Lap
Emödy László: Petőfi-tanulmányok. <i>LS.</i> -től.....	207
Ferenczi Zoltán: Petőfi. <i>LS.</i> -től.....	112
Gopcsa László: Gárdonyi Géza. <i>K. K. J.</i> -től	207
Kéky Lajos: Petőfi. <i>Kiss-Kán József</i> től.....	117
Kristóf György: Petőfi és Madách. <i>LS.</i> -től	206
Oláh Gábor: Petőfi. <i>K. K. J.</i> -től	118
Papp Ferenc: Bárá Kemény Zsigmond. I.—II. <i>Zsigmond Ferenc</i> től...	195
Pataki József: A magyar színészek története. <i>Papp Ferenc</i> től.....	109
Révész Béla: Ady Endre. <i>Gálos Rezső</i> től	115
Rubinyi Mózes: Vajda János. <i>Zsigmond Ferenc</i> től.....	113
Tolnai Vilmos: Bevezetés az irodalomtudományba. <i>Kocsis Lénárd</i> től	106
Zsigmond Ferenc: Mikszáth. <i>Kocsis Lénárd</i> től.....	205

IRODALOMTÖRTÉNETI REPERTORIUM.

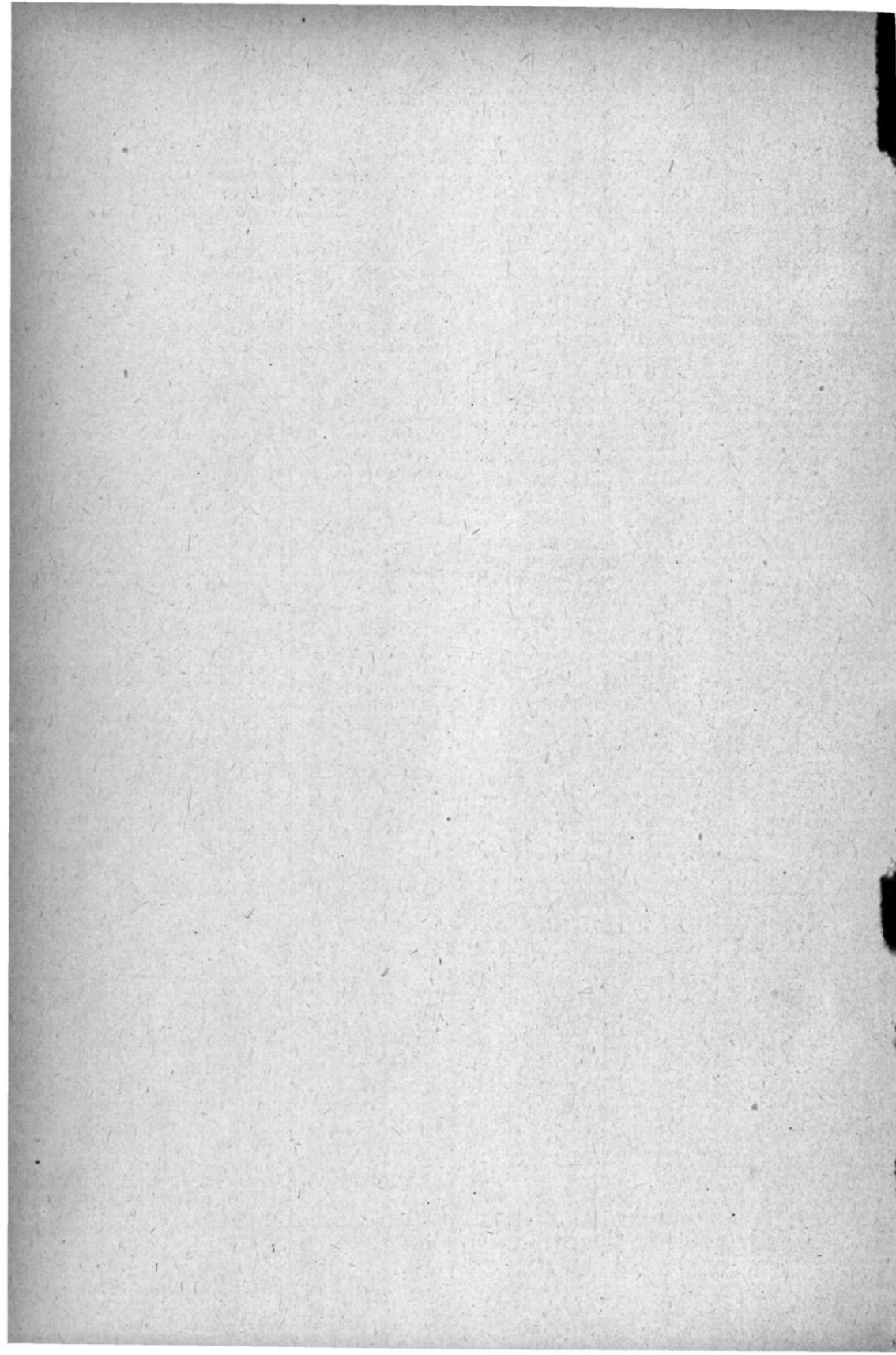
Az 1922-ik évről. <i>Hellebrand Arpád</i> től.....	119
Az 1923-ik évről. <i>Hellebrand Arpád</i> től.....	208

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

	Lap		Lap
Adhelmus, <i>De laudibus virg.</i>	10, 11, 16, 139	Discipulus	95
Ado	8, 11, 12, 14, 16	Döbrentei-kodex, l. Apor	
Ady Endre	115, 116	dráma, régi magyar	147
<i>Ágota és Borbála</i>	154		
Alphanus	12, 13, 16	Emödy Dávid	100
Alsáni Bálint	184	<i>Ének a szt. Jobbhoz</i>	204
Alvinczy	29	Eötvös József 36, 206; — <i>Éljen</i>	
Apor- és Döbrentei-kodex vi-		<i>az egyenlőség</i>	45, 46
szonya	204, 205	Erasmus	146, 147, 148, 154
Arany 174, 180; — <i>Nagyidai</i>		Erdélyi János 36; — versei ...	170
<i>cigányok</i> 105; — <i>Toldi</i> 206;		Érdy-kodex egy helye	184
levele 100; — önéletrajzi ada-		Eszterházi Tamás	25
tok 82—87; variánsok és jegy-		Etöfi Andor	173
zetek költeményeihez	87—92	<i>Euphemia-legenda</i>	134, 138
Armprust Kristóf, <i>Gonoszasszony</i>	148		
<i>Aseneth és József</i>	135—137	Ferenczi Zoltán	163, 172
		Feucht, Jakob	32
Bajza ... 34—37, 40, 41, 174, 175		Fischart, Johann	151, 156
<i>Bárlám és Jozafát</i>	137	<i>Fortunatus</i>	153
Bárótzai Sándor levelei	92—94	Földessy Gyula	114
Beda Venerabilis	8, 9, 139	Frankenburg Adolf	35, 175
Bessenyei György, <i>Debretzen-</i>			
<i>nek siralma</i>	54—82	Gaal József	42
<i>Borbála-legenda</i>	133, 134, 138	Gaetani, Ottavio	5
Brant, Sebastian	150, 151	Garay János	39, 180
Bromyard, J.	95	Gárdonyi Géza élete 207; — leg-	
Brunetiére	108	első művei	207
Byron	43—44	Gilemannus, Johannes	140
		Goethe	45, 171
Cleinmann	183	Goro, <i>Wanderungen durch</i>	
Czakó, <i>Kalmár és tengerész</i> 45;		<i>Pompei</i>	181
— <i>Leona</i>	167	Göncz Miklós, Pálházi	29, 30
Czobor Mihály, <i>Aethiópika</i> ...	149	Greguss Ágost	36
Csáktornyai Mátyás, <i>Grobian</i>		Gyirwa Vencel, <i>Krisztus urunk</i>	
150—152		152, 153; — <i>Sybilla</i>	150
Császár Ferenc	174—180	Gyöngyösi István, <i>Kemény János</i>	
Csipkés György, Komáromi	33	101—104	
Csokonai 80; — összes művei-		Gyulai Pál	38, 207
nek kiadása	199—203		
		Hadnagy Bálint, l. Alsáni	
<i>Danaë-monda</i>	138	Hafenreffer, Mathias	28
Dedekind	150—152	Halabori Bertalan	205
dialogusok	146	Hase, Conrad	152, 153

	Lap		Lap
Heine	163, 164	<i>Magyar Aesopus</i>	149
Heltai Gáspár, <i>Fabulák</i>	148	Magyari István	25, 26
Henszlmann Imre	36	Maundeville, John	149
Heyden Sebald	148	Mayer, Johannes Fr.	33
Hiador 43, 165—171: — <i>Corvin</i> ..	168	Meisner, Balthasar	31, 32
Hinár János	50	Melanchton	23, 27, 28
Holcot, R.	95	<i>Menologium Basilianum</i> ..	12, 16, 17, 19
Horváth Lázár, P. 35, 42—49, 157, 169		<i>Mesés könyvecske</i>	149
Hrotsuitha, <i>Dulcitius</i>	97	Mészöly Gedeon	204
Hunnius, Aegidius	25	Mihálykó János	28
Hunnius, Nicolaus	33	Mikszáth	205
Hutten	156	Murner, Thomas	150, 151, 156
Hutter, Leonhard ..	31	Mytilenei Zakariás	135
<i>Irene-legendája</i>	132—134, 138	Nádaskay Lajos .. 43, 48—53, 157,	
irodalmi kritika, magyar ..	117—118	169, 177, 179	
irodalomtudomány	106—108	Nagy Ignác, <i>Tisztujítás</i> ..	45, 47, 48
Istvánfi Pál, <i>Volter</i>	146	Nider, J.	95
Jacques de Vitry	186	Obernyik Károly, <i>Örökség</i>	170
Josephus Hymnographus	11	Osiander, Andrea	26, 27, 32
Jósika Miklós 40, 42, 46, 47; —		Pázmány Péter	25—29
<i>Két Barcsay</i> 50; — <i>Vissz-</i>		Pennazzi, Andrea	4, 13—16
<i>hangok</i> 175; — <i>Zrínyi a költő</i> ..	44	<i>Pesti gyermekek utcai éneke</i> ..	203
<i>Kara Musztafa</i>	155	Péterfy Jenő	196
Kazinczy 36, 41, 45, 104, 105;		Petőfi 37—44, 48, 51—53, 110,	
— levelei Vay Miklóshoz 181—183		112, 113, 117, 118, 157, 162—	
Kelmenfy, <i>Meghasonlott kedély</i> ..	170	166, 169, 171—180, 206, 207;	
Kemény Póli bárónő	197	— <i>Cipruslombok</i> 51, 52, 176;	
Kemény Zsigmond	195—199	— <i>Helység kalapácsa</i> 51, 172,	
Keszthelyi-kódex, I. Apor		173, 178; — <i>János vitéz</i> 178;	
Király Jakab	26	— <i>Megy a juhász</i>	178
Kisfaludy Károly	39, 63	Petrőczy Kata Szidonia	33
Kisfaludy Sándor, <i>Himfy</i>	39	Pinius	9, 14, 19, 131
Klöz Jakab	29	Pollio, Lucas	28
Kovács Pál 42, <i>Nemesek hadn.</i> ..	49—50	Poór Jenő	172—174, 177
Kölcey	36	Pulszky Ferenc	36, 39
Középkori verseink	203—205	<i>Receptom</i>	155
<i>Krisztina-legendája</i> .. 1—21, 129—142		Révai Miklós	1, 141
Kunos Endre	169	Rhau, Georg	29
Kuruc-kori versek, ismeretlen		Rodenborch, Johannes	30
187—194		Rossi	6—10
Kúthy Lajos	42	Ruinart	15
<i>Legenda aurea</i>	13, 14, 16, 19	Sachs, Hans	156
Lessing	161	<i>Salamon és Markalf</i>	185—187
Lethenyei István	31	Scheidt, Caspar	151
<i>Liberiana-kódex</i>	13—19	Scultetus, Abraham	29, 30
Lobwasser, Ambrosius	27	Selnecker, Nicolaus	149
Lónyay Mária	198	<i>Speculum exemplorum</i>	95
Luther	22, 23, 147	Steinhöwel, Heinrich	148, 149
Madách, <i>Ember trag.</i>	206	Sylvester János, <i>Pueritium coll.</i>	
Madarász Márton	31	<i>form.</i>	148
		Szász Károly, id.	196

	Lap		Lap
Szeberényi Lajos	173, 174, 177, 179	Toldy Ferenc	1, 34, 36, 40, 44, 47, 51, 53, 171, 175, 180, 181
Széchenyi István, <i>Blick</i>	206	Tompa	42, 180; <i>Fekete könyv</i> . 100
Szegedi Lőrinc, <i>Theophania</i> ...	149	Tóth Lőrinc, <i>Atyátlan</i>	170
Székely István	203		
Székfü Gyula	110	Vahot Imre	35, 36; — <i>Kézmű- vesek</i> 166; — <i>Országgyűlési szállás</i>
Szemere Miklós.....	169		49
Szenczi Molnár Albert... 27, 29, 30		Vajda János.....	113—115
Szentgyörgyi József	104, 105	Vajda Péter.....	42
Széphistóriák	145, 146	Valentinus de Hungaria, <i>Pro- digia S. Pauli</i>	184
Szigligeti 40, 47; — <i>Csikós</i> 166; — <i>Gerő</i> 50; — <i>Mátyás fia</i> 168; — <i>Párbaj</i> 51; — <i>Pas- quill</i> 167; — <i>Színésznő</i> 167; — <i>Zách</i>	166	Valkai András, <i>Prister Johannis</i>	149
Szilágyi István	82, 83	Vay Miklós b., id.	181—183
Szilassy Ferenc	183	Vay Miklós b., ifj.	181, 183
Szilassy József	183	<i>Veni Redemptor</i>	205
Színészet története, magyar	109, 110	<i>Vexilla regis</i>	205
Szirmay Antal	182	Vincentius Bellocensis.	13, 20
Szontagh Gusztáv	34, 40	Vörösmarty 34, 37, 39—42, 180; — <i>Fátyol titkai</i> 50; — <i>Zalán</i>	39
Tahy Károlyné, özv.	197, 198	Warbeck, Veit	154, 155
Tasi Gáspár.....	32	Wass Ottilia grófnő	197
Telekesy István.	187—189, 194	Wirth, <i>Danaë</i>	139, 142
Temesvári Pelbárt	95	Wolleb, Johannes.....	33
Tesseni Vencel, <i>Szép Magelona</i> 154, 155			
Thomas Cantimpratensis <i>Apia- riusa</i>	95—100	Zerffi I. Gusztáv . 43, 157—169, 179	
Tilenus, Georgius.....	29	Zrinyi, a költő	46, 187, 191
XIX. század magyar irodalma 110—112		Zschorn, Johannes.....	149
		Zvonarich Imre	28
		Zvonarich Mihály.....	26

A KRISZTINA-LEGENDA.

(Első közlemény.)

1. A Krisztina-legenda nem tartozik ama dolgok közé, melyeknek pusztá említése érdeklődést ébreszt; azonban tárgyalását megokolja az a körülmény, hogy nagyobb legendáink közt egy sincsen, amelyről kevesebbet tudunk, mint a *Sz. Kyr. Életéről*. Révai Miklós, majd Toldy Ferenc ír róla néhány szót, jelesül: hogy kézirata valószínűleg a XVI. sz. elejéről való másolat; hogy kódexének külön címllevele van és írója a hosszú magánhangzókat sajátos módon jelöli; hogy hátul egy levél híja; s végül: hogy a benne előadott legenda esetleg Báthory László paulinusnak fordításai közül való; de ezzel a kevéssel aztán végkép be is érjük és a Nyelvemléktár 1881-ben semmivel sem tud többet, mint Révai 1803-ban. Még csak azt a primitív kérdést sem döntötték el, vajon mekkora az a szövegrész, amely a magyar kéziratból elkallódott.

Igaz, hogy maga a Krisztina-vita nem remeke a legenda-írásnak és Szent Elek, Szent György, Szent Kristóf, Szent Magdolna, Jozafát és Bárlám, vagy Alex. Szent Katalin történetével távolról sem állítható egy sorba; azonban a középkori magyar legendás emlékek között már terjedelme miatt sem mellőzhető hallgatással és a vele való foglalkozás pusztán magyar szövegének kellő megállapítása és megvilágítása érdekében sem mondható fölöslegesnek.

Íme mindenek előtt a történet.

Valami fő hadi tiszt, Urbanus nevű, magas tornyot rakatott és belezárta tizenkét szolgálóval egyetemben a saját leányát, Krisztinát, hogy a toronyban levő arany és ezüst bálványokat «imádnák: és hogy soha emberektől ne nézetteknek». A leánykára ugyanis, aki tizenegy esztendő volt, már sokan szemet vetettek, holott Urbanus azt akarta, hogy örök szüzességben maradjon, mint a kódex mondja, «az Sidoknak tisztelesseknek okaerth». Az intézkedés azonban nem vált be, mivel a gyermek a pogány környezetben is rájött valahogy a bálványozás hívságosságára és nem akart áldozni az isteneknek. Apja kérlelte: «Krisztina asszony, egyetlen egy leányom, járulj eléve és áldozzál a mennyei isteneknek»; de hiába: azt felelte: «Ne mondj engemet te leányodnak, hanem a leányának, kit illét az igazságnak áldoztatja». Nem akart tudni többé az istenekről; Jézushoz fordult és az ő segítségét kérte

a reá váró küzdelmekhez. Az imádság végeztével angyal jelent meg előtte, bátorította, és miután tizenkét napja nem volt szájában kenyér, a halhatatlanságnak hónál fehérebb, méznél édesebb kenyérében részesítette. Krisztina ekkép megerősödvé összezúzta az isteneket: «Jovist, Apollinest és Venus istent», mire Urbanus nagy haragjában arcul verette, vad bestyékkel fenyegette és végül kínzásokkal akarta az isteneknek imáadására szorítani. Az első kísérlet «marokvesszőkkel» történt. A gyöngye gyermeket tizenkét erős ember verte, míg csak kimerültségében mindnyája földre nem roskadott. A leányka pedig állt diadalmasan és nem volt semmi baja. Most megkötözve tömlőbe vetették. Ott meglátogatta édesanyja és lábához borulva esengett: «Krisztina, irgalmazz anyádnak, mert meghalok érte... Mi dolog ez, ami rajtad történt, hogy más, idegen istent imádsz?» De a leány felelt: «Hogy hihatsz engemet te leányodnak? avagy ki nevezetett Krisztinának a ti nemzetségekből valamikor? Nem tudod-e, hogy én az üdvözítő Krisztus nevét vallom?» Másnap újból megverték, de a tizenkét ember ismét elfogyatkozott, Krisztina pedig fölkapott a földről egy hús-cafatot, melyet testéről lemarcangoltak, és atyja felé dobta: «Oh átkozott és keserűséges Urbanus, kévántad enni a te leányodnak husait; vedd fel és edd meg!» Akkor kérékre kötötték és alája nagy tüzet gyújtottak; csakhogy a vértanu imádkozni kezdett, mire a tűz hirtelen szétterült és 5040 pogányt megemésztett. Urbanus nem tehetett egyebet, leányát újra visszavette a tömlőbe. Itt ültében «Istennek parancsolatit gondolja vala». «Jövének kedéglén ő eleibe három angyalok, hozának neki ebédet, és tevék ő reá kezeket, és minden teste megvigaszék». Éjjelre kelve apja szolgálakat küldött érte, akik kivitték a tengerre és a vízbe lökték. Csakhogy nagy csoda történt: a vértanú angyalok vették körül és úgy jártak vele a tenger hátán. Közben Krisztina imádkozott, hogy Isten részesítse őt a keresztség kegyelmében, és, ime, «szózat lön mennyből mondván: Meghallgatta a te urad Istened a te unszolásodat. És legottan jöve mennyből az ő fejére fehér felhő; látá jöni Istennek dicsőségét, és egy bársony stólát». Végre még azért imádkozott, hogy Isten szabadítsa meg «ama kegyetlenséges Urban» kezétől. Akkor az angyalok kivitték a tenger partjára; apja pedig azon éjjel meghalt keserű gyötrelmek között.

Némi idő múlva új bíró került Urbanus helyére, Dion nevezetű. A ravasz ember először a világ legdicsőbb férjét ígérte Krisztinának, csak áldozzék az isteneknek; utóbb megverette, majd tüzes bőlcsőbe fektette, végül pedig fejét leborotváltatva, ruhájától megfosztva hurcoltatta a városban az asszony-népnek bosszujára. De a gyermek ezt is türelemmel viselte, sőt hálát adott érte a Mindenhatónak.

Másnap elvitték «Apollines» isten bálványához. A vértanu ég felé emelte szemét és kezét és imádkozott, hogy Isten tegyen maga mellett bizonyosságot; aztán hangos szóval a bálványhoz fordult: «Parancsolom teneked, lelketlen bálvány, az én uram Krisztus Jézusnak nevében, hogy kimenj ez templomból és járj negyven lábnyomot; és ahol parancsolom, azon a helyen megállj». És a bálvány legott kiment a templomból; járt negyven lábnyomot, s arra a helyre állott, ahová a gyermek parancsolta. Dionnak azonban ez sem volt elég. Azt beszélte, hogy Apollines isten azért fogadott szót, mivel jó szívvvel van Krisztinához. A leány keserűen kiáltott fel: «Igazságnak ke-

gyetlen ellensége, ördög, a mennyei Istent nem ismered-e?) és imádkozni kezdett Jézushoz, hogy a bálványt törje össze. És a nagy öntött kép földre zuhanván legott porrá lön; a pogányok közül sokan megtértek, Dion pedig rémületében lehanyatlott és meghalt.

Végre az új bíró, Julianus, még két nehéz próba elé állította. Az első tüzes kemence volt, melyből sértetlenül került elő, «mintha az feredőből Jőne ki, dicsérvén az Uristent»; második ízben mérges kígyókat bocsátottak reája, melyek azonban saját gazdájokat ölték meg, a vértanunak pedig lábát nyaldosták. Krisztina föltámasztotta a halott embert és a két kígyót a kietlenbe parancsolta el; Julianus, a hitetlen, viszont azzal állott bosszút, hogy a leány emlőjét levágatta. A sebből azonban tej folyt vér helyett.

A zsarnok eltöklelte, hogy most már végez áldozatával. Másnap reggel még egyszer fölszólította, hogy válasszon az áldozás és a halál között; de a gyermek most sem ingott meg; ellenkezőleg, Istent arra kérte, hogy vegye őt magához. És szózat lön az égből: «Jövel és vegyed a te koronádat. Mert a szent angyalok várnak tégedet és áldják az Uristent teérted... Jöjj el, vegyed az örök nyugodalmat és a te romolhatatlanságodnak diadalját». Ezt hallva Juliánus nyilakat bocsátott rá és megölte.

«Jöve kediglen szent Krisztina nemzetségéből egy, ki hitt vala a Krisztus Jézusban szent Krisztina miatt, és megkené szokás szerint az ő testét és helyhezteté őtet nagy jó helyen. — Beteljesíté kedéglén szent Krisztina mártíromságát Kisasszony hovának heted napján, egy csetörtökön, Olaszországban, Tyrus nevű városban, az édes Krisztus —»

Ezzel a csonka mondattal végződik a magyar kódex elbeszélése. A történet, mint látható, nem mindenütt világos. Az elbeszélésből nem tűnik ki, hogy «az Sidóknak» miféle «tíztessek»-ért kívánja Urbánus örök szűzességben tartani leányát és a toronyba zárt gyermek mikép juthatott Jézus ismeretére. Zavarba ejt bennünket az anya, aki tudja, hogy leánya az Üdvözítő nevét viseli, s mégis azt kérdi tőle: «mi dolog ez, a mi rajtad történt, hogy más, idegen istent imádsz?» Egyáltalában sok mindent nem tudunk megérteni és megmagyarázni ebből a szövegből: szavakat, mondatokat, epikai mozzanatokot, és talán egy emlékünk olvasása közben sem merül fel könnyebben és gyakrabban a vád a másoló és fordító ellen, mint akiknek fölöttébb gondatlanul kellett végezniök munkájukat.

Ez a vád azonban nem mindig méltányos és igazságos. Ha valahol, a kódex-irodalomban soha sem volna szabad sem vádakot emelni, sem ítéletekét formálni a források és kapcsolatok ismerete nélkül; a Krisztina-legenda pedig kétszeresen megköveteli, hogy mérlegelése ne elszigetelten, hanem az egyetemes középkori irodalomra, a forrásokra és változatokra való tekintettel történjék.

2. A Krisztina-kérdés fölötté homályos pontja a tudományaknak. A hős gyermek vértanuságának helye, ideje, a róla szóló elbeszélések a problémák hosszú sorát vetik a kutató útjába. Krisztinát tyrusinak mondja a hagyomány és ez a

Tyrus, mint az írások egyrésze erősíti, Itáliában volt, nem messze Volsinium városától s a mai Bolsenától, mely az orvietói egyházmegye területén, a Lacus Volsinius, vagy mint az olaszok nevezik, a Lago di Bolsena tözsomszédságában épült; de a tudósok semmi bizonyosat sem tudnak erről a Tyrusról, mi több, Rossi üres képzelődésnek minősíti még a föltevést is, hogy Etruriában valaha efféle város találtakozott,¹ s elfogadva Assemani,² vagy még előbbről Pinius³ érveit, a legenda Tyrusát a phoeniciai Tyrus-szal azonosítja.

Azonban «incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdim.» A phoeniciai Tyrus vértanuit annak idején, a IV. században, dicséretes gondnal összeírta Eusebius,⁴ de az egyháztörténet atyjának följegyzései Krisztináról és vértanuságáról mélysegesen hallgatnak.

Végre magának a martyriumnak évül az «acták» egyrésze a 287. esztendőket jelöli meg; egyik-másik hozzáteszi, hogy a dolog Diocletianus idejében történt, holott mások az eseményt Adrianus császár korába iktatják. Azonban magukról az actákról ismét kiváló hagiographusok, mint Papebroch és Joannes Pinius, kénytelenek megvallani, hogy «obscura sunt, nec levi examine ac censura indigent,» sőt azt a hitet ébresztik, hogy egyéb elbeszéléseknek csodás, hihetetlen részeiből vannak összehátolva.⁵

A helyi hagyományok közönségét, az olasz népet és pap-ságot azonban nem háborgatták efféle akadékok. Egy buzgó egyházi férfiú, Andrea Pennazzi, a XVIII. század elején nagy hévvel bizonykodik, hogy a Krisztina-legendában semmi kivetni való nincsen.⁶ A palermóiak és bolsenaiak állhatatos meggyőződéssel vallják, hogy Sz. Krisztina csontjai az ő városuknak ereklyéi; egy palermói lectionarium pedig, állítólag a XIV. századból, még azt is tudja, honnét, mikor és mily körülmények között kerültek a szent tetemek Sziciliába.

¹ *Il sepolcro della martire Cristina in Bolsena ed il suo cimitero.* Milano, 1890. pag. 28. (Először a *Bulletino di archeologia cristiana* 1880/81. évf.)

² *Kalendaria ecclesiae universae*, tom. VI. p. 496. Quidquid dicant, qui Tyrum in Etruria extitisse contendunt (id quod etiamsi concedatur, nihil ad rem nostram facit) Graeci de Tyro ad mare Syriacum adjacente loquuntur, non Tyrum intelligunt juxta lacum Volsinium positam.

³ *Acta SS. Boll.* Tom. V. Jul. p. 497. et squ.

⁴ *Hist. Eccl.* VIII. cap. 7, 13. *De Martyr. Palaest.* c. 5.

⁵ Si liceat aperte rem ipsam sine ambagibus eloqui, ut plurimum nobis videntur praeferre ista Acta puram putam texturam, quae consarcinata sit ex farragine rerum mirabilium, tales characterismos exprimentium, ut videatur hic quasi in unam, ut ita loquar, massam congestam, quidquid fere in pluribus aliis mirabile, ne dicam, incredibile, ab huiusmodi rerum gnaris observari solet. *Acta SS. Boll.* Jul. tom. V. pag. 506—7.

⁶ *Vita e martirio ammirabile della gloriosa S. Cristina vergine e martire dell' antica citta di Bolsena o Tiro.* In Montefiascone, 1725.

A hires Rogerius király fiának, Vilmosnak uralkodása alatt, ugymond, Hugo comes egyszer a palermói érsek és az urak előtt eldicsekedett, hogy Sz. Krisztina teste az ő birtokán, Sepinóban pihen. Mire az érsek, tudván, hogy Sz. Krisztina nem Sepinóban végezte életét, megkérdezte a comestól, mikor és mikép jutott a szent tetem az ő földjére. Amaz pedig elmondotta, hogy a sepinói kis templomnak volt egy beteg papja, kit az orvosok sehogy sem bírtak meggyógyítani. A papnak egyik atyjafia tehát, hogy a betegem segítsen, ellopta Sz. Krisztina testét és Sepinóba csempészte abban a hitben, hogy utóbb majd visszaviheti helyére. A halál azonban megghiúsította szándékát és az ereklye a beteg papnál maradt, ki is egészségét szerencsésen visszanyervén, nagy tisztelettel őrizte és a dolgot végül halálos ágyán fölfedezte, úgyhogy ettől fogva a becses maradványok általános tiszteletben részesültek. — Hugo érsek pedig mindezeket jól megértvén, alázatosan kérte a comest, hogy a szent testet engedje át a palermói anyaegyháznak, mint ahol alkalmasabb helye lészen. A Krisztina-reliquiák ekkép kerültek nagy ünnepek között a palermói öregtemplomba, hol ezüst koporsóba tették őket «Krisztusnak dicsőségére és a városnak örök oltalmára».¹

Való, az elbeszélés adatai nem ellenkeznek a históriával. Azon a helyen, honnét a hagyomány a vértanu tetemeit Palermóba viteti, már a római korban város állott, Saepinum nevezetű. A község elpusztult a IX. században és jelenleg csak romok vannak belőle, azonban nem messze tőle új telepítés keletkezett, a mai Sepino, s ennek székesegyháza, a S. Salvatore, idővel Sz. Krisztinát tisztelte főpátronájául. Vilmos, Rugiero fia, Hugo comes és Hugo érsek egytől-egyig történelmi alakok; az első 1154 és 1166 között uralkodott, az utolsó 1144-től 1166-ig kormányozta a palermói érsekséget, úgyhogy ekkép a Krisztina-ereklyék palermói translatióját a hagyomány alapján a XII. század közepére, 1154 és 1166 közé kell helyezni.

Hogy a beteg pap históriájában mennyi az igazság, úgy látszik, örökre titok marad. Érdekes azonban, hogy a Krisztina-ereklyéknek Sepinóba vándorlását a sepinói helyi hagyomány szintén lopással magyarázza. Ezt a tradíciót Ottavio Gaetani jegyezte föl egyik munkájában,² még pedig, mint mondja, a sepinói egyház Krisztina-officiumának lectióiból.³ Az illető leckék szerint:

A jeles szűz a Lacus Volsinius mellett volt eltemetve és ugyanott nagy tiszteletben részesült ama csodájáért, hogy halálának évforduló napján feje a tó fölött, melybe a zsarnok belévetette, minden esztendőben háromszor megjelent. Történt azonban, hogy két zarándok, aki Galliából Jeruzsálembe iparkodott, Tyrusba, a volsiniumi tó partjára vetődött. A fickók

¹ Boglino, *Palermo e santa Cristina*. Palermo, 1881. p. 28—31.

² *Vitae sanctorum siculorum ex antiquis graecis, latinisque monumentis*. Panormi 1607. tom. II. pag. 45—46.

³ *Officium S. Christinae Virginis et Martyris ad formam novi Breviarii reductum*. Neapoli 1591. Vö. *Acta SS.* t. Jul. V. pag. 500—503.

úgy látták, hogy a tyrusiak nem vigyáznak eléggé Sz. Krisztina testére; gondolták tehát, hogy titokban elviszik máshová, «a hol nagyobb becsben léssen». Elemelvén azért is a testet, az Ádriai tengerhez siettek, hogy majd Jeruzsálembe hajóznak; azonban vízi alkalmatosságot nem találtak és kénytelenek voltak Apuliában kóborolni. Hol erre, hol arra vették útjokat, de Isten akarata újra meg újra visszavetette őket Sepinóba. Közben — és ez is az Ég akarata volt — eljárt a szájak; a nép megtudta, mit hurcolnak; csődület támadt, mire a szent tetemeket nagy tisztességgel és pompával a Megváltó egyházába vitték s ott elhelyezték.¹

A kárvallott Volsiniumnak nem volt rá szüksége, hogy a valót tarka mesébe burkolja; de a tolvajlás emlékét ott sem eresztették feledésnek. Ez a Volsinium, az ősi Vulsinii, valaha híres fészke és középpontja volt Umbria és Tuscia pogányságának s még Constantinus ideje után is sokáig ragaszkodott isteneihez. Az V. században azonban szintén meghódolt az új vallás előtt és a források a század végén már mint Gaudentius püspök székhelyét említik.

A vulsinumi — ma bolsenai — Krisztina-templomnak van egy kriptája, egy «oratorium ad corpus», melyet a nép időtlen idők óta *la grotta di S. Cristinanak*, vagy: *la chiesa di S. Cristina la mortanak* nevezett. Ugyanis a helyi hagyomány szerint ez a hely a Sz. Krisztina sírhelye; itt volt eredetileg eltemetve; csakhogy a koporsót valamikor feltörték és a testet kilopták belőle; a mi kevés törmelék mégis ott maradt, utóbb, Matild grófnő idejében szedték össze és temették el újlag.²

A kutatók nem sokat törődtek ezekkel a szerény helyi hagyományokkal. A XIX. század végén azonban hirtelen fordulat köszönt be: az 1880-ik év nyarán felbontják a bolsenai sírhelyet és a Krisztina-oltár alatt egy, még a római időkbeli való kőkoporsóra bukkannak. A szarkofágnak egyik oldala erőszakosan fel van törve; belsejében nincs szabályszerűen eltemetett csontváz, csak egy kicsiny, ősrégi márványurna a következő felirattal:

+•I•R•Q•E•S•
C•P•B•A•T•X•M•

az urnában pedig kevés törmelék és egy BERENG... jelzésű kopott pénzdarab.

A fölfedezés eredményeit Rossi állapította meg idézett, nagy apparátussal megírt dolgozatában. Az értekezés kimondja,

¹ Gaetani, i. m. tom. II. pag. 45—46. Vö. Boglino, i. m. 41—43.

² Vö. De Rossi, i. m. 2. pag. 5. — Boglino, i. m. pag. 16. Ora i Bolsenesi hanno ritenuto per costante tradizione che dentro questo antico oratorio si trovasse... il sepolcro della santa vergine: che in una età non bene determinata dalla storia, violato il sepolcro, ne fosse stato rubato il corpo, e che in seguito i pochi avanzi rimasti fossero stati con pietá raccolti, ed ivi nuovamente tumulati ai tempi della contessa Matilde.

hogy a bolsenai földalatti coemeterium még az őskereszténység idejéből való, az urnán talált feliratot pedig a helyi hagyományok számbavételével minden valószínűség szerint a következőkép kell olvasni:

(h) Ic ReQuiEScit
CorPus BeATae CHristinae Martyris.

Rossi szerint az ásatás igazolja a helyi hagyomány abbeli adatait, hogy a sírt erőszakkal feltörték, a testet elvitték belőle és a véletlenül ott hagyott kevés maradvány később összegyűjtve új temetésben részesült. A tradíció ezt a kegyeletet tettet Matild grófnő korára, a XI. század elejére, VII. Gergely éveibe helyezte; valószínű azonban, hogy tévedett. Számbaveendő ugyanis, hogy az urna inscriptiója syllabás sigláival, szögletes C-jával és latin Ch helyett használt görög X betűjével bátran készülhetett a IX., X., XI. vagy éppen a XII. században; de az urnába zárt ezüstpénz csakis a Berengáriusok koráról, a IX. század végéről tanuskodhatik.

A szép eredmény további kutatásra ösztökélte az érdeklődőket. Arra való tekintettel, hogy az őskeresztények szerettek kiválóan tisztelt szentjeik sírja mellé temetkezni, fölásatták a szarkofág környezetét és közvetlen a koporsó előtt sikerült egy ahhoz támaszkodó sírveremre és egy, az utóbbihoz tartozó márványlapnak töredékére akadniok, mely a Kr. u. 373-ik esztendő dátumával volt ellátva.¹ Ezzel bizonyossá lett, hogy a Krisztina-oratorium, oltár és sír 373-ban már azon a helyen állott, ahol 1880-ban ráakadtak.²

Rossi méltán mutatott rá a fölfedezés fontosságára. Ha ugyanis a vértanu 373 előtt Volsiniumban volt eltemetve, lehetetlen, hogy tetemei más vidékről vagy városból kerültek volna helyükre, mivel a IV. században még nem volt szokásban a reliquiák ide-odahurcolása. A bolsenai szent tehát csak Volsiniumban lehetett vértanuvá.³

3. Rossi következtetése merő ellentéte annak a véleménynek, amely Sz. Krisztina kinszenvedésének helyéről a XVIII. szá-

¹ La data è dell' anno 373; *dd. nn.* (dominis nostris) *flavio valentiniano* AVG. IIII. *et flavio valente aug. IIII. cons.* V. Inscr. christ. T. I, n. 237, 1137; ove, come qui, il numero IIII sembra essere stato ripetuto due volte. De Rossi, i. m. pag. 20.

² Nell' anno adunque 373 il predetto oratorio ed altare già esistevano; ed esisteva quivi el venerato sepolcro, pel quale era stato fatto il *locus orationis*. Ua. uo. pag. 22.

³ Cie basta a certificare che l'obietto del culto in quel luogo fu un corpo di martire non portato da altra città, ma indigeno del sotterraneo cimitero della chiesa volsinese. . . . il sepolcro di Cristina in Bolsena è proprio del luogo, nè fu giammai mutato di posto. Nei primi tempi della pace, quando le traslazioni dei corpi dei santi non erano consuete, sull' arca veneranda fu costruito l'altare e chiuso entro l'oratorio oggi appellato *grotta di S. Cristina morta*. Uo.

zadtól kezdve széltében uralkodott. E véleménynek Joannes Pinius a protectora.¹ A tudós bollandista nyomatékmal mutat rá arra a körülményre, hogy a keleti egyház naptárai július 24-ikét kivétel nélkül mint Sz. Krisztina ünnepét említik, sőt a vértanut egyik-másik, a Menaea magna, éppen a *μεγαλομάρτυς* jelzővel tiszteli meg. A Krisztina-cultusnak ez a keleti népszerűsége ugyanis Pinius szerint már magában világos bizonyítéka, hogy az a hely, amelyre Krisztina vértanúsága dicsőséget árasztott, nem a nyugati, hanem a keleti egyházhoz tartozott. «A görögök ugyanis tisztán latin szenteket csak ritkán, vagy soha sem iktatnak naptáraikba.»

Azonban a martyrologiumokból egyéb módon is ki lehet olvasni Krisztinának a Kelethez való tartozását. Pinius hangsúlyozza, hogy a görög menologiumok valamennyien Tyrust vallják a vértanu városának és semmit sem tudnak sem Volsiniumról, sem Itáliáról; viszont a nyugatiak közül ugyancsak Tyrusról emlékezik a *Martyrologium Hieronymianum*, melynek költe részben még a IV. századba nyúlik vissza. A nyugati martyrologiumok őse ad VIII. Kal. Aug. a következő jelzést iktatja: *In Tyro civitate natalis S. Christinae Virginis.* — Ellenben Volsinium csakis később, a *Martyrologium Romanum parvum* révén kerül a naptárakba. Tyrus nevét legelőször ez az Ado püspöktől († 873) használt és fenntartott könyv² cseréli föl az itáliai városéval, ad IX. Kal. Aug. olvasható nyilatkozatában: *Circa lacum Volsinum in Italia Christinae Virginis.*³ Időrendileg a *Romanum parvum* után Beda következnek, de ő a hely kérdését jobbnak látta nem bolygatni: «Nullum locum posuit, sive nullum invenerit, sive inventum non probarit,» mondja Pinius; míg végre a IX. században a már említett Ado ébreszt figyelmet azzal, hogy a *Romanum parvum* tudósítását a *Hieronymianum* adattával összekapcsolja, irván a mint következők: *Apud Italiam in Tyro, quae est circa lacum Volsinum, natale S. Christinae Virginis.*⁴

Ez a folyamat, így amint van, alig szorul magyarázatra. Az itáliai Lacus Volsinius környékén, mondja Pinius, soha sem volt Tyrus nevű város, viszont a phoeniciai Tyrusnak elsőbbsége a forrásokban szembeeszkő. Szent Krisztina tehát nem szenvedhetett vértanúságot Itáliában, hanem kele-

¹ *Acta SS.* Jul. tom. V. Antverpiae 1727. pag. 495—98.

² Huic operi (mondja Ado a saját martyrologiumában) adjuvit me venerabile et *perantiquum* Martyrologium ab Urbe Roma Aquileiam cuidam sancto episcopo a pontifice Romano directum, et mihi postmodum a quodam religioso fratre aliquot diebus praestitum. Quod ego diligenti cura transcriptum, positus ad Ravennam, in capite huius operis ronendum putavi. Migne, *Patr. Lat.* tom. CXXIII. c. 144.

³ Uo. pag. 163—164.

⁴ Uo. c. 307.

ten, és legfőbb testét vihették át idővel, talán a negyedik, vagy az erre következő századokban Itália földjére. Így törtenhetett, hogy a *Hieronymianum* még Tyrus városában, a *Romanum parvum* ellenben már «circa lacum Volsinum in Italia» folytatja le ugyanazt az eseményt. Mivelhogy Ado kései tudósítása semmi hitelt nem érdemel.¹

A tudós következtetések gyengéit már Rossi fölfedezte idézett Krisztina-dolgozatában. Rossi rámutat, hogy Pinius helytelenül cselekszik, mikor a vértanunak keletre való tartozandóságát azzal támogatja, hogy cultusa a keleti egyházban nagy népszerűségnek örvendett; ez a népszerűség ugyanis magában véve semmit sem bizonyít; a szerzőnek azt kellene megmutatnia, hogy a Krisztina-cultus nem a nyugati, hanem a keleti egyházban lépett föl először; valószínű ugyanis, hogy a hősről előbb beszéltek azon a földön, ahol élt és meghalt, mint abban a távoli országban, ahova csontjai esetleg nagy idő folytával elkerültek. Ezt a prioritást azonban lehetetlen kimutatni. A nyugatiak a VI. századtól kezdve ülik július 24-ét mint Sz. Krisztina dies natalis-át, holott a keleti egyház martyrologiumai csupán a X. századtól kezdve vesznek róla tudomást. A Krisztina-cultus tehát nem keletről származott nyugatra, hanem, megfordítva, a keleti egyház kölcsönözte a nyugatitól.

De a *Hieronymianum* «in Tyro civitate» adatára sem lehet építeni. Rossi átvizsgálta az ősi martyrologium legrégebb kéziratait és arra az eredményre jutott, hogy a mű ismert kódexei valamennyien egy alapszövegből származnak, melyet a VI. század végén, vagy a VII. elején Auxerres-ben írtak össze. A munkát később, valószínűleg a VIII. század elején, ismeretlen kezek megtoldozták és — ha ugyan nem Auxerresben — ekkor bővíthetett az «in Tyro civitate» adatával. A VII. században ugyanis, mint Beda hallgatásából következtethető, Krisztina martyriumának helyét illetőleg bizonytalanság vagy hallgatás uralkodott a martyrologiumokban. Az interpolator, kinek kezén valamely Krisztina-acta foroghatott, segíteni akart a bajon és az acta elején olvasható «sacra puella de Tyro», «sacra virgo de Tyro» kifejezésből azt következtette, hogy a vértanu Tyrusban áldozta fel életét. A martyrologiumba ekkép kerülhetett belé a téves adat, mely

¹ Potuit tamen S. Christinae corpus ex Tyro in Oriente, seculo fortasse quarto aut proxime sequentibus eo (t. i. a Vols. tó vidékére) delatum fuisse, et sic in Hieronymiani *In Tyro civitate*, in Romano autem parvo *circa lacum Volsinum in Italia* annuntiarı, confuso forte ab Adone, ut diximus, et in unum conflato utroque isto loco. *Acta SS. Boll.* tom. cit. pag. 497. num. 18. Unam unicam, eamque celeberrimam id nominis Virginem et martyrem . . . in Oriente passam, et inde in Italiam translata existimo. Uo. pag. 500. num. 32.

aztán idővel a *Hieronymianum* tekintélye révén általános hitelre talált.¹

A hipotézis kétségkívül tetszetős és talán a valóságnak is megfelelő; azonban nem vágja útját minden ellenvetésnek. Rossi ekkép okoskodik: «Bizonyos, hogy a július 24-én ünnepelt Szent Krisztina nyugati mártír volt és Volsiniumban szenvedett vértanuságot — a *Hieronymianum* tehát csak tévedésből mondhatja róla, hogy Tyrusban végezte életét.» Csakhogy itt a bökkenő: az a körülmény, hogy a martyrologiumnak illető helye a bolsenai vértanura vonatkozik, semmivel sincsen bizonyítva. Az egyháznak ugyanis még egy Krisztinája van, a torcellói, akinek dies natalis-a szintén július 24-ike, akit a középkorban mint tyrusi vértanut tiszteltek és — egyebek közt — Paolo Veronese torcellói képeinek tanúsága szerint a Krisztina-«acták» hősével azonosítottak.² — Nem lehetetlen tehát, hogy a martyrologiumok ősenek szavai tulajdonképpen nem a volsiniumi szentre értendők, és — ami a legenda vizsgálata tekintetében kiváltképen érdekes — nincsen kizárva, hogy a tyrusi Krisztináról szóló elbeszélések eredetileg is tulajdonképpen nem az itáliaiak hőséneke olyan amilyem históriái, hanem Assemaninak van igaza: si Itala (t. i. Christina) fuerit a Phoenicia diversa, eius tamen acta ex gestis Phoeniciae sunt exscripta.³

4. A legrégebbi ismert forrás, melyben a Krisztina-tradíciók anyaga össze van foglalva, Szent Aldhelmus püspöknek könyve, a *De laudibus virginitatis*.

Krisztina — beszéli a püspök — amint mondják, már mielőtt a keresztség elemeit megismerte, annyira lángolt az isteni szeretet tüzétől, hogy tizenegy éves korától fogva megutálta a pogányság babonáját és az isteni törvényeket követte. Atyja, aki fő hadi tiszt volt és gyermekét beavatta a világi tudományok hazug bölcsességébe, tornyot rakatott számára és otrombán rá akarta kényszeríteni, hogy ott tizenkét leányszóval együtt pogány szokás szerint az isteneknek áldozzék. Azonban a leánya megvetette a parancsot, és az aranyos bálványképeket, Jupiterét, Apollót s a bujaságkedvelő Venusét darabokra zúzta. A vérszomjas hóhér erre mindenféle kínokat eszelt ki gyermekének gyötrelmére. Csakhogy az Istenhez ragaszkodó lélek nem riadt vissza a börtönök mocskától, sem a nyakára kötött szikladarabtól, mellyel a tenger örvényébe süllyesztették; nem lágyították meg a gyöngye tagjait iszonyatosan verő ütlegek, sem szépséges orcájának elrúttítása. Szíve helyén maradt, bár arany fürtjeitől megfosztva, az utcán kopasz fejjel hurcolták; nem rettent vissza a tüzes kemencétől; nem reszkedett a bűbájolók varázsigéivel ingerelt mérges kígyók harapásaitól; de

¹ Vö. de Rossi, i. m. pag. 26—28. és *Roma sotterranea cristiana*, tom. II. Roma, 1867. p. 18—19.

² Rossi, i. m. pg. 29. Vö. Pennazzi, i. m. pag. 171—173. és *Acta SS.* tom. cit. pag. 543.

³ Assemani, id. m. id. h.

sőt Krisztus segítségével megőrizvén tisztaságának kincsét, valamennyit szerencsésen legyőzte. Végre pedig két nyíl ütötte sebével, piros vérral borítva, meghalt Krisztusért.¹

Aldhelmus, ki a VIII. század elején halt meg, nem volt első összeírója a Krisztina-hagyománynak. A püspök maga mondja, hogy írásokból dolgozott, a Krisztina-passió tehát a *De laudibus* költekor megvolt már, mint Aldhelmus kifejezi, «a szent könyveknek ama mezején, melynek piros virágaiból» ő «Krisztus kegyelmével a szüzességnek szépséges koszorúját megkötni igyekezett». Sőt az is bizonyos, hogy a legenda abban a szövegben, amely a *De laudibus* relatiójához forrásul szolgált, fejlődésének már magas fokára hágott. Az Aldhelmus-féle dicséret ugyanis számos epikai mozzanatot érint, bár a püspök — szokása szerint — csupán sovány kivonatot ír, és beéri ama tények felsorolásával, melyek hősenek bátor elszántságáról tanuskodnak, ellenben hallgatással mellőz mindent, ami a vértanút a további ellenállásra megerősíti, s egyetlen szót sem veszteget folytonos megszabadulásainak módjára.

A IX. század folyamán két író foglalkozik Krisztina viselt dolgaival: Josephus Hymnographus, a görög egyház ismert költője, és Ado, a martyrologus. Josephus († 833) kilenc ódát szerzett a vértanuról, melyek a liturgikus szövegekben mai napig közkézen forognak, viszont azonban mindössze egynéhány epikai mozzanatot érintenek: hogy a vértanú elhagyta atyjának tévelygését (1. ó.); szemét az égre emelve a teremtett dolgokról Teremtője ismeretére jutott és békén tűrte hajának leborotválását (3. ó.); nem rettent meg atyja fenyegetéseitől (4. ó.); mint aki már testben angyallá lett, égi angyaloktól angyali eledellel tápláltatott; és mivel nem tagadta meg az élet köszikláját, ellenségeitől megkötözve vízbe vetetett (5. ó.); apjától sok gyötrelmet szenvedett (6. ó.); nem bánta, hogy testét tüzzel égették (7. ó.); szavával a mérges kigyóktól agyonmart embert feltámasztotta és a dühös bestiákat megszelídítette (8. ó.)

Mint tudósítás sokkal értékesebb, mivel gazdagabb, Ado előadása. Ado 860 előtt szerkesztette martyrologiumát és tulajdonképen való naptári jegyzeteihez csatolt egyik eulogiumában frissíti föl a mártír gyermek emlékét.

Krisztina — olvassuk ott — Krisztusban híven, atyjának, Urbánus praefectusnak arany bálványait összetörte és darabjait a szegények között szétosztotta. Ezért atyjának parancsára arcul vették, ütlegekkel szaggatták, majd megvasalták és tömlőbe zárták. Mikor pedig ezek után sokáig nagy kegyetlenséggel marcangolták, saját húsából atyja szemébe vágott egy darabot. Utóbb kerékre kötözték, alája tüzet gyújtottak és olajjal öntözve sütötték, de a kitörő láng ezer pogányt megemésztett.

¹ *De laud. virg.* c. XLVII. Migne, *Patr. Lat.* tom. LXXXIX. pag. 147.

Újlag börtönbe vettetvén, anyagi látogatásban és táplálékban részesült s visszanyerte épségét. Erre nagy követ kötötték rá, és a tengerbe, vagyis a volsinumi tóba dobták, azonban anyagi segítséggel megmenekült. Atyjának utóda, Dion, megint sok nagy gyötrellemmel gyötörte. De Apollo bálványképe, amelyet imádatni akartak vele, könyörgése folytán porrá égett és a csoda láttára 3000 ember Krisztus hitére tért. Végre Julianus, az említett Dion utóda, miután a tüzes kemencében öt napig épségben maradt; miután a bájolótól ráuszított kígyókat Krisztusba vetett hitével legyőzte; miután nyelvét kivágták: lenyilaztatta. És ekkép beteljesítette mártíromságát életének 11-ik évében.¹

Több mint száz évvel Ado után egy görög kivonat járult a rövid lélekzetű relatiókhöz: a *Menologium Basilianum*é, melyei a 984. év előtt Basilius Junior parancsára szerkesztettek.² A sovány vázlat a következő:

Krisztus vértanuja, Krisztina, Tyrus városából származott. Atyja, aki katonai parancsnok volt, hogy senki meg ne láthassa, egy magas toronyba szállásolta el, hová előzőleg a maga isteneit vitette volt, és ráparancsolt, hogy áldozzék nekik és imádja őket. Azonban a leányzó, látván a bálványok tehetetlenségét, egyáltalán nem törődött velök; viszont az ablakból az égnek szépségét szemlélve az alkotott dolgokról az Alkotó ismeretére jutott s a bálványokat összezúzta és földre vetette. Rajtakapták a dolgon és leszállítván a toronyból, atyja mindenféle kínokkal gyötörte. Azonban a fogságban, ahová vetették, angyal táplálta; és mikor a tengerbe dobták, a keresztség vizében részesült. A tengerből újra tömlőche került; atyjának halála után pedig Dion arkhon ítélőszéke elé hurcoltatván, keményen megveretett. Aztán utoljára, hogy csudateteleivel sok embert Krisztus hitére térített volt, levágták emlőjét, szívébe nyilakat lőttek, s életét befejezte.³

A X. századon innen végre megindul a teljes passiók sorozata. A XI. századból ismeretes Alphanus, szalernói érsek (megh. 1085) modernizált, retorikus ízű legendája, melyet először Ughelli Ferdinánd bocsátott közre *Italia sacra* c. munkájában.⁴ Utóbb, 1727-ben, a hollandisták közöltek egy hosszabb passiót⁵ egy fuldai hártya-kódexből, melynek költe, mint írják, a X. vagy XI. századra, de minden bizonnyal a XII. századnál előbbre tehető.⁶ A XII. század végéről, vagy

¹ Migne, *Patr. Lat.* tom. CXXIII. col. 307—8.

² A mű keltét Baronius a IX. század végére tette; azonban ezt a véleményt Leo Allatius végleg megcáfolta (*Dissertatio de libris ecclesiasticis Graecorum*, § 12.) Vö. Migne, *Patr. Graec.* tom. CXVII. p. 15—16.

³ Migne, *Patr. Graec.* tom. CXVII. col. 556—557.

⁴ Edit. Venet. tom. 7. col. 380. Pennazzi, i. m. pag. 393—411. Utóbbiról: Migne, *Patr. Lat.* tom. CXLVII. c. 1269—1282.

⁵ *Acta SS.* Jul. Tom. 5. Antverpiae 1727. pag. 524—528.

⁶ *Audire ne gravetur, tres codices penes nos asservari, optimae notae et antiquo prorsus caractere exaratos, in membrana, Fuldensem, Molsheimensem et alium acephalum anonymum, ad seculum circiter decimum vel undecimum referendos, certe seculo XII. antiquiores.* Uo. pag. 511. és 524.

a XIII. elejéről Andrea Pennazzi tesz közzé egy orvietói legendát, amelyet ő tévesen a martir korabelinek tartott,¹ és ugyancsak XII. századbelinek látszik egy másik elbeszélés, melyet a római *Basilica Liberiana*, más néven Santa Maria Maggiore, vagy, mint a régiek hívták, Sancta Maria ad Nives egyik kódexéből írtak ki számára.² A XIII. századból kezünkben forog egy terjedelmes passió-szöveg, mely a brüsszeli kir. könyvtárnak 98—100. sz. hártya-codexében fordul elő;³ többnek kezdete s vége viszont föl van jegyezve a *Bibliotheca hagiographica Latina* köteteiben.⁴

Azonban kivonatok szintén akadnak. Ilyen természetű mindenekelőtt Vincentius Bellovacensis elbeszélése,⁵ aztán a *Legenda Aureae*,⁶ melynek magyar fordítása az Erdy-kódexben olvasható,⁷ továbbá — egyebeket, így Sz. Antoninusét, Petrus de Natalibusét, mellőzve — a Boninus Mombritius gyűjteményében található mártirhistória.⁸

Végre a magyar szövegre való tekintettel különös figyelmet érdemelnek azok a passio-töredékek, melyeket a múlt század nyolcvanas éveiben Luigi Boglino, a palermói Bibliotheca Comunale tisztviselője tett közzé egy palermói, XIV. századbéli lectionariumból, Palermo e Santa Cristina c. kis könyvének függelékében.⁹

5. A sorozatban foglalt munkák többé-kevésbé közel állnak egymáshoz. Szorosan egy csoportba kell helyezni az orvietói, a brüsszeli szöveget és a Boglino-féle töredéket, továbbá közeli rokonukat, a fuldait, s végül néhány kivonatos elbeszélést: Mombritius, Bellovacensis és Jacobus a Voragine relatióját; viszont bizonyos mértékben különállóknak tekinthetők: Alphanus retorikus dolgozata és a *Liberiana* egyszerű, rövidségre törekvő, korához mérve szembeszökően józan, mindent megértetni és összekapcsolni kívánó előadása. Kétségtelen

¹ Pennazzi, i. m. pag. 259—275. Vö. uott pag. 253—254.

² L. Pennazzi, i. m. pag. 352—358. Magát a kéziratot P. nem határozza meg tüzetesebben, a kódex azonban, egy 3 fol.-kötetből álló passionarium, melynek XXXIV—XXXVII. levelén a szöveg olvasható, ma is megvan a S. M. M. levéltárában és költe P. Ehrle, a vatikáni könyvtár praefectusa szerint a XII. századba helyezhető.

³ Fol. 97r—99v Vö. *Analecta Bolland.* tom. 8. pag. 264 n° 14.

⁴ Tom. I. (Bruxelles, 1898.), pag. 264—5. b, c, e, f, h. Suppl. ed alt. pag. 74—75. A Santa Maria in Vellicella kódexéből Pennazzitól pag. 364—373. közölt szerkezet, mivel egészen az orvietói és a Liberiana-változathól van összetákolva, csekély értékű.

⁵ *Speculum historiale*, lib. 12. cap. 86—89. (Vö. *Bibliotheca Mundi* seu *Speculi Maioris Vincentii Burgundi* tomus quartus. Draci, 1624. pag. 483—4.)

⁶ Graesse, cap. XCVIII. (93.)

⁷ Nyelvemlékt. V. 129.

⁸ *Sanctuarium seu Vitae Sanctorum.* Milano, 1480. CCIII—CCV. Az 1910-iki párizsi kiadásban: tom. 1. pag. 360—363.

⁹ Palermo, 1881. pag. 164—170.

azonban, hogy a különféle relatiók, mint már Pinius észre vette, lényegesen alig térnek el egymástól. A passiók között vannak rövidebbek és hosszabbak, vázlatosak és tág mederben folyók; de különbségük jóformán mindig a stílusban, a kidolgozásban gyökerezik, csak nagyon ritkán a szerkezetben, az előadott epikai mozzanatokban, úgyhogy a szövegek voltaképpen egyazon szerkezet változatainak tekinthetők.

Az írott «acták» emez egyformasága könnyen ébresztette azt a gondolatot, mely a középkor, sőt újabb századok szellemétől is amúgy sem állott távol, hogy a legendában komoly történelmi tudósításokat kell keresni. Pennazzi, az orvietói egyházmegye vicarius, nagy hévvel vitatja, hogy az orvietói kéziratban foglalt elbeszélés nemcsak ősrégi mű, hanem egyúttal minden ízében hitelre méltó előadása a bolsenai vértanú kinszenvedésének.

A lelkes bizonyítás azonban elég korán magára zúditotta a tudományos kritikát. Pinius méltán tiltakozott Pennazzi merész föltevései ellen, amelyeknek cáfolása az *Acta Sanctorum*-ban megjelent Krisztina-monografiának jelentékeny részét alkotja. Viszont a vicarius már eleve visszautasított minden neki nem tetsző kritikát mint a hitetlen racionalizmus okvetetlenkedését. A nagy Krisztina-életrajz és a hozzáfűzött okoskodások mindent kimagyaráznak és nem ütköznek belé semmiféle akadályba. Pennazzi meg van győződve, hogy a *Liberianá*-nak van igaza: «Misit Urbanus iudex quinque pueros, qui demergerent eam in *Lacum*», azaz, hogy Krisztinát a Lago di Bolsenába süllyesztették. Az *Orv.* vége ugyan Tyrust mondja a certamen színhelyének; de semmi: Ado és Jacobus úgy tudják, hogy az a Tyrus nem keleten, hanem valahol a Lacus Volsinius szomszédjában, Bolsena vidékén terjeszkedett.¹ A hosszú okoskodások nem bánják, hogy a Lago di Bolsena harminc kilométerre van a Tyrrheni tengertől, Bolsena városa viszont a tónak északkeleti sarkánál, Itália belseje felé fekszik; a volsiniumi ember tehát vízért bajosan került a tengerre. Mellőzik, hogy a helyi hagyomány nem tud a poroszlok elutazásáról; ellenkezőleg, hangsúlyozza, hogy a vértanút a tóba lökték, melynek színe fölött aztán évről-évre megjelent.² Pedig ép itt a bökkenő: a bolsenaiaknak tavuk van; viszont a följegyzések az egy *Liberianát* kivéve mind tengerről beszélnek s még Jacobus és Ado is elszalasztja a szót: «jussit... ut in mare projicerent... et eam in mari baptizavit», vagy, fölötte jellemzően: «in mare, id est in lacum Vulsinum».

¹ Vö. Leg. Aur. Requiescit autem corpus eius in quodam castro, quod Bolsenum vocatur... Turris (Tyrus) enim, quae juxta castrum illud erat, funditus est eversa.

² Vö. *Vita di S. Cristina* Lib. II. c. X. 3. 86—87. 1.

Pennazzi nem veszi észre az örökös «mare» és „θάλασσα“ útmutatását, hogy az elbeszélés eredetileg bajosan szólt a tóba lökött gyermekről, tehát a legenda alig tekinthető Krisztina hiteles actájának.

Azonban, kétségkívül, igen súlyos kritikai elvek és igazságok sem részesülnek kellő figyelemben. A vicarius ismeri Ruinart megjegyzését: «Acta sincera antiqua et communi calculo probata aut nullum, aut rara miracula referunt»; de megfelelő értékesítés helyett kritikusaival mondatja el mint ellenvetést, hozzáfűzve, hogy az illető tudósítások részint pogányoktól valók, akik a csodákat szemfényvesztésnek, a keresztényeket pedig bájolóknak tartották, részint olyan keresztény írók művei, akik szántszándékkal mellőzték a csodák följegyzését, mivel nem akarták, hogy ezekről a pogányok az iratok révén tudomást szerezzenek.¹

Pedig Ruinartnak észrevétele nagyon alkalmas reá, hogy legalább is óvatosságra intse a kutatást. A nagy vértanu-idők hiteles actái csínján bánnak a csodákkal és rendkívüli dolgokkal. A hősök még közel voltak az emberekhez és ez a közelség megkötötte a fantáziát. A hit hőseit azok a későbbi nemzedékek formálták csodahőökké, melyek már nem látták saját szemökkel a mártírok küzdelmeit és nem értették többé egyszerű emberi nagyságukat; ellenben annál többet tanultak a neoplatonikusok, kivált Jamblichos oktatásából.²

Azonban Pennazzinál egyébről is van szó, mint a legenda hitelességéről. Az orvietói vicarius munkája egyúttal az orvietói szerkezetnek fölmagasztalása. Az orvietói szöveg szerinte szemtanú írása, talán épen azé a papé, aki a vértanút megkeresztelte; a legtökéletesebb valamennyi Krisztina-legenda között és korábbi eredetű minden társánál.³ Pennazzi nem nevezi az elbeszélést ős-szövegnek; azonban helyenkint mint ilyet szerepelteti és mint ilyennek kér helyet neki a legendák irodalmában.

Ezek kétségkívül mind naiv és jámbor túlzások. Az olvasók méltán mutathattak volna rá, hogy arról a papról, akiről Pennazzi mint az orvietói terjedelmes passio szerzőjéről beszél, egy másik emlékben, a *Liberianában* van szó, ellenben a neki

¹ Id. m. pag. 115.

² A mártírok sérthetlenségéről szóló tant Jamblichos formulázta a IV. században. «Akik az Istentől vannak áthatva és mintegy kilépnek a test kötelékeiből, azokat nem fogja a tűz; ha szurkálják vagy vagdalják őket, nem veszik észre. A járhatatlan járható számukra, mivel Isten hordozza őket; áthatolnak a tűzön, járnak a víz hátán. Világos ebből, hogy nem élnek emberi életet, érzésük és mozgásuk az istenségé, mely élteti és egészen átjárja őket. Néha zengzetes melódiákat és hymnusokat hallanak, néha ellenkező természetű dolgokat». Stb. Vö. *De mysteriis* liber. Ed. G. Parthey. Berolini 1857. III., 4—5.

³ Pennazzi, i. m. 254., 257.

tulajdonított *Orv.* és a hozzá közelebb álló szövegek mind mélységesen hallgatnak. Hogy ez a pap megírt sok mindent, közte lényegtelen, sőt olyan dolgokat, melyekről szinte semmit sem tudhatott; ellenben semmit sem szól ama fontos és lényeges mozzanatokról, melyeknek épen ő lehetne leghivatottabb tanuja: a gyermek megtéréséről és keresztségéről, amelyek nélkül a történet egyik-másik része merő lehetetlenség, az egész passio a levegőben lóg és a hős érthetetlen.

Elvetve a képtelen föltevést, kétségtelenül közelebb férközhetnek volna az igazsághoz és észrevehették volna az *Orv.* szerkezetének két nagy fogyatkozását: a *conversio* mellőzéséből támadt hézagot és a belső ellenmondást, mely az elbeszélésben található.

Tudni kell, hogy Krisztina megtérését s ezzel kapcsolatban keresztségét illetőleg a szövegek között jelentékeny különbség tapasztalható. Aldhelmus, Ado, Alphanus hallgat mind a kettőről: a fuldaiban, orvietóiban és brüsszeliben, Mombritiusnál és Boglinonál ismeretlen a megtérés módja, a gyermek már mint az igazság követője jut a toronyba, keresztsége pedig vízbevetése után következik:

Et dum ducta fuisset in medio maris, ibi eam jactaverunt. Statim chorus Angelorum suscepit eam et deambulabat cum Angelis super aquas maris. Respiciens Sancta Christina in coelum oravit dicens. Domine Jesu Christe coelestis... ostende mirabilia tua, et jube me accipere in his aquis sanctum lavacrum regenerationis... Et haec cum dixisset... nocte in medio maris, facta est vox de coelo dicens. Christina, exaudivit Dominus Deus deprecationem tuam. Et statim de coelo venit nubes candida super caput Christinae. Vidit Sancta Christina venientem gloriam Christi et stolam purpuream veram.

A *Basilianum* szerint a gyermeket józan esze és a teremtett állatok szemlélete juttatja el az igazsághoz;¹ aztán *ῥίψεῖσα ἐν θαλάσσει ἐδέξατο τὸ ὕδωρ εἰς βάπτισμα.* Jacobus a Voragine úgy tudja, hogy a Szentlélek tanításában részesült; mikor pedig a tengerbe dobták, Krisztus megkeresztelte, mondván: *Baptizo te in Deo Patre meo, et in me Jesu Christo filio ejus, et in Spiritu Sancto.*² Viszont a *Liberiana* minden más tudósítástól eltérően azt beszéli, hogy a toronyban egyik szolgálója térítette meg és gondoskodott — még a passiót megelőzőleg — megkereszteléséről.

Quam pater Urbanus nomine, officio vero judex, sciens a pluribus concupisci, erat enim formosa, in superiori cubiculo sui palatii — tehát csak a palotája emeletén — collocavit: concedens ei duas ex ancillis suis,

¹ A gondolat Josephus Hymnographus 3. ódájából való. Ott ugyanis a következő mondat olvasható: Főlemelvén szemedet és értelmedet az égre, a teremtett állatokból megismerted teremtetet. Vö. Pennazzi, i. m. 455. l.

² Petrus de Natalibus hozzátészi még: nomenque suum eidem imposuit.

quae cuncta ei necessaria ministrarent. Harum una occulte Christiana erat, et quotidie commonebat puellam, ne Jovis statunculum in eodem cubiculo positum ordinaret (!): nec alicui unquam viro nuberet: et numerans ei etiam molestias nuptiarum; quin potius sacri baptizmatism perciperet gratiam: et coelesti sponso suam virginitatem voveret. Cumque illa ei acquievisset, introduxit ad eam occulte Christiani dogmatis sacerdotem, qui baptizans eam Christinam appellavit: et in mandatis Domini eam confirmans, abscessit. Porro altera ancilla hoc sentiens suggessit omnia patri: qui hoc experiri cupiens, ascendit ad filiam, eamque amplexus nitebatur deosculari: quod quidem illa refugiens inelamabat: «Non pater, non ore, quod idolothytis pollutum est, nunquam contaminabis os meum.» Tunc exclamans pater ei ait: Heu me, filia, seducta es, verum est, quod audivi.» Et dimissa ea, cum furore cucurrit, punire volens ancillam, cuius studio talia dicebantur parata. Sed illa fugiens latuit.¹

A tényeknek ez a sorozata világosan beszél. A legrégebbi szövegek semmit sem tudnak a vértanu megtérése módjáról. A hagyomány kétségtelenül hiányos, a hősvoltaképen hajánál fogva kerül a küzdőhomokra. Az írók érzik, hogy a történetben hézag van és igyekeznek valahogyan pótolni. A *Basilianum* a Hymnographus verseire eszmél és azt hirdeti, hogy a leányzó mint gondolkodó jutott el az igazságra, ami valósággal eretnokség és lehetetlenség; Jacobus titkos isteni megvilágításra gondol; a *Liberiana* pedig a már ismert mesével kísérli meg az elbeszélés kikerekítését. Ha a hagyomány teljes, semmi szükség efféle próbálkozásokra; a próbálkozások maguk világos bizonyítékai annak a körülménynek, hogy Krisztina conversióját a hagyomány eredetileg nem ismerte.

Aztán ott van a legendának hatásos, sajátos pontja: a tengeri keresztelő, melyhez hasonló kitüntetés a szentek közül alig egy-kettőnek jut osztályrészül.² A szép részlet okvetlen eszünkbe juttatja az Orv.-nak egy előző mozzanatát, a passio azon részét, mely Krisztinának érette aggódó atyjával való beszélgetését követi:

Sancta autem Christina — kezdi az Orv. szövege — induta tunica incontaminata et immaculata lavit faciem suam et manus, in cubiculo inclusit se, et offerebat sacrificium, et incensum coelesti Salvatori... Angelus autem Domini stetit ante faciem ejus dicens: Immaculata et incontaminata Domini ancilla Christina, exaudivit Dominus deprecationem tuam, viriliter age, et confortetur cor tuum contra tres Judices... Tunc S. Christina dixit ad Angelum. Domine mi, da aeternum signaculum mihi Salvatoris D. N. Jesu Christi... Angelus autem apprehendit eam, oravit super caput ejus, et dedit ei signaculum Crucis. S. autem Christina conversa est a dextris, et invenit panem positum candidum tamquam lac, et dulcem super mel et favum. Et accipiens dedit Angelo, et dixit ei: Domine

¹ Pennazzi, i. m. p. 352.

² Vö. *Venerandus Martyr*. Catal SS. X. 60.

mi, accipe hunc panem, et benedic, et da mihi aeternam vitam in remissionem peccatorum meorum... Angelus autem accipiens panem, et benedixit, et dedit ei manducare panem immortalitatis... Et accipiens gustavit. Facto autem vespere... confringens idola dedit ea pauperibus.

Az epizód csaknem szóról szóra megtalálható a fuldai-ban, továbbá a brüsszeliben, és Pennazzi helyes magyarázata szerint nem egyéb az áldoztatás ősi szertartására emlékeztető communionál.¹ Mombritius nem ismeri, Alphanus sem tud róla, mindössze a legendának későbbi folyásába iktat egy hasonló részletet,² a *Liberianában* pedig teljességgel hiányzik communionós jellege.³

Vajon hogy egyeztessük össze ezt a communionát a tengeri keresztséggel? Krisztina nem áldozhatik, mivel még nincsen megkeresztelve; ha viszont részesült már az első szentségben, mint a *communio* fölteszi, a tengeri kereszttelőknek nincs helye a szerkezetben; mivel a keresztséget megismételni nem szabad.

Pennazzi szembeszáll az akadékkal és megkísérli áttörését. «Szent Krisztinát Krisztus urunk a tóban nem víz-, hanem tűzkeresztségben részesítette.» Ha ugyanis, mondja, Krisztina a tengeren ekkép imádkozik: «add nekem ezekben a vizekben a te jegyedet... és tedd, hogy újjászülessen és az újjászületés vizében részesüljek»: a vizet nem azon értelemben kéri, melyben Jézus Krisztus és Nikodémus között van róla szó Ján. 3. 5., hanem úgy gondolja: «tedd, hogy újjászülessen a Szentlélek belémöntése által.» «Ama fürdőről (*lavacrum*) beszél, mely a Szentlélek kegyelme által történik. Hogy pedig a *lavacrumon* csakugyan a Szentlelket kell érteni, világosan megtetszik abból; hogy Ján. 4. 10. a Szentlélek harmatnak, erőnek, folyónak, élőviznek neveztetik.»⁴

Sajnos, Krisztina a tengeren áll és félremagyarázhatatlanul kívánja, hogy *ebben a vízben* kapja a kereszt jegyét és az újjászületés fürdőjét. A vizet nem lehet tűzzé tenni; a *Liberiana* nem fér össze az orvietóiival és társaival; az utóbbiak communionja kiküszöböli a tengeri keresztség lehetőségét. Az Orv. tehát nem hiteles elbeszélés.

¹ Pennazzi, i. m. 296—97.

² Beatissima Christina aliquantisper orationi incubuit, obsecrans, uti ei Dominus contra diabolicas acies impenetrabile scutum Fidei conferat. Oratione autem facta... ante oculos ejus Juvenis splendidissimus igneo splendore circumfusus apparuit, cui haec dixit: Misit me Dominus Jesus Christus... ut sim tibi aeternae salutis galea... Et haec dicens, Panem, quem secum detulerat, obtulit, eique, ut comederet, imperavit.

³ Angelus apprensus ei, suo eam refectam (!) alloquio, innuens, quod non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei... Et cum angelicus abscessisset aspectus, accipiens virgo statunculum comminuit.

⁴ Pennazzi, i. m. 313—324. l.

Fontos azonban, hogy a szerkezet még ős-szövegnek sem mondható, amely érintetlenül őrizné a hagyomány eredeti elemeit. A communiós epizód alapvonalai megvannak egy régi apokrif történetben, amelynek, mint ki fog tetszeni, van némelyes köze a Krisztina-passióhoz. Aseneth, Putifár leánya, meg akarja vendégelni a vőlegénye képében megjelent angyalt és a benyilóban égből küldött, tündöklő fehér és csodálatos édességű lépesmézet talál. Az angyal a mézből egy darabkát nyújt a leányszónak és tudtára adja, hogy ez a méz a halhatatlanság kenyere. Azonban itt a mézevés korántsem communió, hanem a leány igazhitív avatásának szertartása. Föltehető tehát, hogy a Krisztina-legenda illető helye eredetileg szintén hasonló természetű volt és a fehérséges, méz-édes kenyérben való részesülés annyit jelentett, hogy Isten Urbánus leányát a megpróbáltatások küszöbén választottjává fogadta.

Érdekes, hogy a tengeri keresztelő, a passiónak legsajátosabb jelenete, a *Liberianán* kívül, melynek szerkezetébe bele nem illeszthető, épen a legrégebb forrásokban ismeretlen. Aztán nem kevésbé méltó a figyelemre, hogy a vértanu keresztességét oda lehetett iktatni, ahová a *Liberiana* iktatta, a toronyba, a gyermek utólag költött conversiójának keretébe. Végre nem hagyható számon kívül, hogy a határozatlan, fényes ködbe vesző jelenet, mint már Pinius észrevette, csupán igen későn, a *Legenda Aurea* relatiójában ölt határozottabb alakot.

Az orvietói elbeszélése mindezzel szemben alig tekinthető az ős-hagyomány kiegészítő részének. Föl lehet tenni, hogy a traditio nem mindig érezte szükségét a kereszttség emlegetésének. A Krisztina-legendának magva nyilván az apának és leányának összeütközése és küzdelme. Az ismert relatiók egytől-egyig tovább fűzik ezt a történetet: a vértanu Urbanus kezéből Dionéba, Dionéból Julianuséba kerül; azonban mindez járuléknak mutatkozik; eredetileg a história rövidebb is lehetett és mint ilyen alkalmasint nem terjedt tovább Urbanus halálánál. A föltevés, mint látható, a legenda szerkezetéből indul ki, de egyéb támasztéknak sincsen híjával. Felöltő, hogy a *Basilianum* és a nagy legendák a mártir keresztességét tengerbe vetésével hozzák kapcsolatba. Mi több, maga a keresztelés a lehető legtitikzatosabb és leghatározatlanabb. Krisztina imádkozik a signaculum-ért; legott szózat hallatszik az égből: Exaudivit Dominus tuam deprecationem; a vértanu fejére fényes felhő ereszkedik, s ő látja a megjelenő Üdvözítő dicsőségét. Végre a fényes jelenet az angyalokkal, akik a halálra szántat felfogják és hymnusokat zengve kísérik: szakasztott mása a tündöklő triumphusoknak, melyekkel a passiók szerint az égiek az átköltözők diadalmas lelkét szokták fogadni.

Mindez, nem lehetetlen, hogy egy «baptisma martyrum» emléke. Egy keresztségé, amelyről nem kell külön beszélni, mivel megfelelő viszonyok között szükségképen megtörténik; mely elválaszthatatlan a mártir halálától és megdicsőülésétől s természeténél fogva kizár minden papot és szertartást, mivel benne a kegyelem Istentől közvetlen árad a hősnek lelkére.

A régi Krisztina-hagyományban lehetett ilyenféle tradíció. Krisztina behalt a tengerbe, de csupán teste pusztult el, lelke fölrepült az égbe s az angyalok diadallal kísérték az örök hazába. Urbanus pedig még azon éjjel halállal lakolt bűnéért.

Az ismert legendák nem tudnak a vértanunak ilyenét transitusáról. De a legendás hagyományok gyakran igen meglepő változásokon mennek át, és nem egy példa van rá, hogy a hős pályáját meghosszabbítják és hozzá új kalandokat toldanak. *Szent Theodosia* vértanu emlékét Sz. Eusebius a kortárs szavahihetőségével örökitette meg történelmi munkájában.

«Az üldözések ötödik évében — úgymond — április 2-án, az Úr feltámasztásának napján, Caesareában, a tyrusi eredetű Theodosia szűz . . . odament néhány megkötözött emberhez, akik a praetorium előtt ülve bátran vallották Isten országát, hogy üdvözlje és megkérje őket, emlékeznének meg róla, ha majd az Úr elé érkeznek. Ezért a katonák mint valami istentelen gaztettért megragadták és (Urbanus) praeses elé hurcolták. Az pedig . . . kegyetlenül és borzalmasan meggyötörtette s oldalát és emlőjét vasgerbenekkel a csontig marcangoltatván, a még lehelő leányzót végül a tenger hullámaiba vettette.»

Theodosia belepusztult a tengerbe: ῥιψεῖσα ἐν τῇ θαλάσῃ παρέδωκε τῷ Κυρίῳ τὸ πνεῦμα αὐτῆς.¹

Utóbb eltérő tudósítások keltek szárnyra. Rabanus martyrologiuma a VIII. században tudja, hogy a leány Urbanus előtt megcáfolta a pogány istenekről szóló tant; ezért megkötözték és megverték, tüzes kínokkal kínozták, oroszlanokat és egyéb vadállatokat bocsátottak reá, végezetül pedig a tengerbe süllyesztették; de «per Dei auxilium citius inde liberata, novissime gladio capite abscisso obdormivit in pace». Egy régi passió pedig, melyet Mombritius annak idején Vincentius Bellovacensis *Speculum*ából közölt,² a következőket beszélte:

Theodosia a palesztinai Caesareában igen előkelő családból született. Nagy szépségű leány volt, egyetlen gyermeke szüléinek, akik az Isten szolgálatára szánták. Tizennyolc éves korában egyszer szüleinek tudta nélkül elment a börtönbe a mártirok közé, megkérni őket, hogy imádkozzanak érte. Azok teljesítették kívánságát, mire az égből szózat hallat-

¹ *Acta SS.* Bóll. tom. Apr. I. Appendix, pag. I. (Menol. Basil.)

² *Sanctuarium*, Parisiis 1910., tom. II. p. 594.

szott: «Megkenem őt a bajvívás olajával és megerősítem lelkemmel minden gyötrelmek legyőzésére.» Utóbb bátran és bölcsen felelgetett Urbanus kérdéseire. Akkor felakasztották hajánál fogva és mivel meztelen volt, fehér felhő tűnt elő és eltakarta. Aztán kosárba zárták, nyakára követ kötöttek és a tengerbe vetették. Azonban angyalok siettek segítségére, megmentették és kivezették a szárazra, miközben a nagy kődarabot, mely nyakáról csüggött volt, kezében vitte. Most leopárdot és tigrisét bocsátottak rá; de az állatok szelídek voltak hozzá és újból sértetlen maradt. Végre is lefejezték, s még azon éjjel megjelent szüléinek, szüzek seregétől kísérve, hófehér ruhában, kezében arany kereszt, fején koszorú, és így szólt hozzájuk: «Íme, ilyen dicsőségből akartatok megfosztani.»

HORVÁTH CYRILL.